

УДК 314.5

Н.О. ДАВИДОВА, канд. юрид. наук, доц.,
Школа права Дікінсона Державного Пенсильванського університету, м. Карлайл, США

ІНСТИТУТ ШЛЮБУ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРАВІ

Ключові слова: Конституція США, федеральне законодавство, шлюб, розірвання шлюбу, одностатевий шлюб

Підвищення уваги до порівняльного правознавства обумовлюється тим, що різні народи усвідомлюють своє споріднення з іншими народами, розуміють необхідність співпраці з міжнародним співтовариством. Економічна, соціально-політична та правова ізольованість є пагубною та не має перспективи. Сполучені Штати Америки вважаються зразком демократії, відкритості суспільного й політичного життя, конституційного шляху вирішення проблем, які виникають, взірцем гарантування та захисту прав людини і громадянина. Щоб переконатись в цьому або спростувати цю тезу, треба дослідити американську правову систему. Вивчення досвіду іноземного правового регулювання сімейних відносин викликає особливий інтерес, оскільки практика стикається з випадками незаконного вивезення дітей закордон, міжнародних шлюбів, міжнародного усиновлення.

На пострадянському просторі існує цілий ряд авторів, які досліджують приватне право США, зокрема, С.В. Боботов, Є.О. Васильєв, О.В. Зайчук, І.О. Зенін, Г.М. Котов, К.Л. Лафітський, А.В. Мурунова, С.Ю. Пятін, В.С. Солдченко, С.І. Шимон, В.М. Шумілов. В переважній більшості робіт, нажаль, відсутні посилання на першоджерела англійською мовою, а тому виникає питання на підставі яких матеріалів автори роблять ті чи інші висновки.

Метою роботи є порівняння інституту шлюбу в правових системах окремих американських штатів.

Головна особливість права США пов'язана з його дворівневою структурою – федеральне право і право окремих штатів. Кожен штат

наділений широкою компетенцією законотворення та судовою владою, в межах якої вони приймають власне законодавство і створюють власну систему прецедентного права. В країні існує 51 юрисдикція, до яких входить федеральне право та право штатів. Самі терміни «американське право» чи «правова система США» є умовними, більш точно говорити «право штату Нью Йорк (чи іншого штату)» чи «правова система штату Нью Йорк (чи іншого штату)». Ми будемо вживати термін «американське право» як узагальнююче поняття.

В різних сферах суспільних відносин перевага віддається федеральному або місцевому регулюванню. Федеральне законодавство відіграє визначальну роль як джерело права в питаннях економіки, фінансів, оборони, еміграції, митних правил, торгівлі між штатами, права інтелектуальної власності, право соціального забезпечення (програма Medicare та Social Security). Законодавство окремих штатів має перевагу над федеральним в питаннях сімейного-правового регулювання, охорони навколишнього середовища, цивільного процесу, кримінального процесу. Наявність дворівневого законодавства створює труднощі для пересічних громадян та для юристів. Часто одні і ті ж самі відносини регулюються федеральним правом та правом штату, що створює додаткові складності.

У США закони, що регулюють питання сім'ї та шлюбу, знаходяться переважно в компетенції окремих штатів, а не федерації. Нормативно-правові акти різних штатів часом суттєво відрізняються за змістом. Наприклад, штат Нью-Йорк дозволяє одностатеві шлюби, а штат Каліфорнія прямо забороняє їх на рівні Конституції. Разом з тим, існують сімейно-правові відносини, що регулюються федеральним законодавством. Така ситуація має місце, коли вимагається федеральний, тобто вищий рівень захисту суб'єктивних прав. Наприклад, захист дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, передбачено федеральним законодавством. Громадяни США дуже мобільні: вони легко змінюють резиде-

нтство одного штату на інший. Без таких федеральних законів як Закон про визнання і довіру у сплаті аліментів на дитину (The Full Faith and Credit for Child Support Orders Act, 28 USC 1738B), Закон про позови на утримання дітей (The Child Support Recovery Act of 1992, 18 USC 228) було б не можливо притягнути до відповідальності несумлінних батьків, що ухиляються від сплати аліментів на дітей. Серед інших федеральних актів законодавства в сімейному праві слід назвати Закон про запобігання викраденню дітей (The Parental Kidnapping Prevention Act, 28 USC 1738A), Міжнародний кримінальний закон про викрадення дітей (The International Parental Kidnapping Crime Act of 1993, 18 USC 1204), Закон про захист шлюбу (The Defense of Marriage Act, 1 USC 7 and 28 USC 1738C), Закон про протидію міжнародному викраденню дітей (The International Child Abduction Remedies Act, 42 USC 11601 et seq.), Закон про міжнародне усиновлення (The Intercountry Adoption Act of 2000, 42 USC 14901 et seq.), Закон про громадянство дитини (The Child Citizenship Act of 2000, 8 USC 1431), Закон про протидію насильству над жінками (The Violence Against Women Act, 18 USC 2261-2266).

Масштабним проектом уніфікації сімейного законодавства різних штатів займається Національна комісія уповноважених, яка розробила цілий ряд уніфікованих законів, зокрема, Уніфікований закон про шлюб та розлучення (Uniform Marriage and Divorce Act – UMDA), Уніфікований закон про усиновлення (Uniform Adoption Act), Уніфікований закон протидії викраденню дітей (Uniform Child Abduction Prevention Act), Уніфікований міжштатний закон про матеріальну підтримку сім'ї (Uniform Interstate Family Support Act), Уніфікований закон про опіку над дітьми та примусове правозастосування (The Uniform Child Custody Jurisdiction and Enforcement Act – UCCJEA).

Норми сучасного американського сімейного права регулюють (1) суспільні відносини, аналогічні тим, що регулюються українським

сімейним законодавством, та (2) відносини, які через різні причини не набули актуальності в Україні. *До першої групи* належать суспільні відносини щодо укладання шлюбу та його розірвання; розлучення; визнання шлюбу недійсним та неукладеним; шлюбний контракт; альтернативні способи розв'язання сімейних конфліктів (медіація, посередництво); правовідносини, пов'язані з використанням донорської сперми, яйцеклітин; сурогатне материнство; насильство в сім'ї; усиновлення; міжнародне усиновлення; опіка та піклування на дітьми; припинення батьківських прав; визначення місця проживання дитини; права батька (матері), що проживає окремо, на виховання та навчання дитини; права третіх осіб на відвідування та виховання дітей (наприклад, баба, дід); права дітей; права осіб, що проживають у незареєстрованому шлюбі; сплата аліментів і утримання членів сім'ї; поділ спільно набутого майна. *До другої групи* відносин належать питання легалізації шлюбу між особами однієї статі, усиновлення та виховання дітей в таких родинах, законність шлюбу між особами різної раси.

Інститут американського сімейного права має дуалістичний характер. *З одного боку*, він є одним з найбільш сталих і консервативних правових інститутів. *З іншого боку*, за останні 100 років він зазнав суттєвих еволюційних та революційних змін, які детально описані в науково-популярному творі Джоани Гросман та Лоренса Фрідмана «Всередині фортеці» [1].

Сімейне право – галузь права, що зазнала численних змін протягом останнього століття. Соціальні, економічні, політичні умови в суспільстві, досягнення науки і техніки неминуче впливають на розвиток галузі права, що регулює шлюбно-сімейні відносини. Напевно, сімейне право – це та галузь права, яка найменше формується законодавчими чи судовими органами, а скоріше простими пересічними громадянами. Сутність поняття моралі та етики постійно зазнає змін. Те, про що не можна було уявити навіть 50 років тому назад, зараз є нормальним явищем, або принаймні не викликає подиву. Вражаючими

є не тільки досягнення науки і техніки протягом 20 століття, а також соціальні зміни, що неминуче впливають на шлюбно-сімейні відносини. В 1900 році не можна було уявити комп'ютер, Інтернет чи літак, так само не можна було передбачити одностатеві шлюби, сурогатне материнство, застосування сучасних репродуктивних технологій штучного запліднення, клонування, легалізовані аборти, і т.д.

Після другої світової війни в суспільстві відбулись суттєві зміни, зокрема, змінилось економічне та соціальне становище жінок, збільшилась кількість розлучень, кількість позашлюбних дітей. Ці основні фактори обумовили необхідність проведення правових реформ, які торкнулись практично всіх інститутів сімейного права: було закріплено принцип рівності подружжя, змінилось правове регулювання майнових відносин між чоловіком і жінкою, лібералізовані умови розлучення, покращено становище позашлюбних дітей. Незмінною залишилась можливість вибору між (1) законним регулюванням та (2) договірним регулюванням шлюбно-сімейних відносин.

Закон про циклічність життя можна спостерігати в розвитку американського сімейного права, зокрема, у питанні необхідності державної реєстрації шлюбу. До XX століття укладання шлюбу не мало якоїсь офіційної процедури чи документального підтвердження. Бажання держави втрутитись у контроль над народжуваністю та генетикою виявилось у нормативному регулюванні реєстрації шлюбу. Розвивалась наука еugenіка, яка мала на меті не допустити народження дітей від психічно хворих, злочинців та осіб з певними фізичними вадами. Для цього використовувались два методи: (1) примусова стерилізація та (2) законодавча заборона шлюбу (наприклад, заборонялись шлюби між представниками різних рас). Життя циклічне, і наприкінці минулого століття американське суспільство знову стало використовувати так званий громадянський шлюб, тобто спільне проживання чоловіка і жінки без реєстрації їх відносин. Першою ластівкою у визнанні державою гро-

мадянського шлюбу стала справа *Marvin v. Marvin* [2], в якій жінка, що тривалий час проживала з чоловіком без державної реєстрації шлюбних відносин, вимагала поділу майна, набутого за час спільного проживання. Суд штату Каліфорнія відмовив у задоволенні цієї вимоги, однак присудив виплатити позивачу 104 тисячі доларів на реабілітацію після розриву.

В американських сімейно-правових відносинах має місце часткова передача відповідальності за благополуччя родини від батьків до держави. Федеральний уряд запровадив Програму соціального страхування (1935) та Програму безоплатної медичної допомоги (1965). Також позитивною можна назвати введення безоплатної повної середньої освіти для дітей.

З'явилися нові форми сім'ї, наприклад, спільне проживання без реєстрації шлюбних відносин. Верховний Суд США дозволив шлюб без сексу (наприклад, шлюб з ув'язненим), секс без шлюбу (між геями, які не мали права одружитись). Право поступово вводило до легальної сфери такі випадки як секс без продовження роду (контрацепція і аборт), продовження роду без сексу (штучне запліднення). Ключовим конституційним сімейним правом є право на приватність. Верховний Суд США давав тлумачення права на приватність з урахування суспільної думки того чи іншого часу. Його зміст історично розширювався шляхом включення до нього права на контрацепцію [3], права на аборт [4], право на статеві відносини з особою тією ж статі [5].

Відношення США до позашлюбного сексу кардинально змінилось. В 1910 р. був прийнятий закон про перевезення білих рабів, який забороняв перевозити з штату в штат жінок для проституції, розтління або іншої аморальної мети. Під дію закону також потрапляли випадки, коли чоловік і жінка, що приживали разом, переїжджали до іншого штату. Тобто добра воля жінки на позашлюбні статеві стосунки вважалась протизаконною, а громадянський шлюб – злочином. Наприкінці XX століття кримінальне право припинило вплив на

сімейні відносини. Єдиним прикладом взаємодії кримінального та сімейного права сьогодні є випадки насильства в сім'ї. Традиційний зареєстрований шлюб втратив монопольне право бути єдиною законною підставою для статевих стосунків.

З'явилися нові форми шлюбу, наприклад, передбачуваний шлюб, шлюб за довіреністю, шлюб «де факто», шлюб без права заперечення [6, с.39–47]. *Передбачуваний шлюб* – це шлюб, коли одна або обидві сторони не знали про перепони до вступу у шлюб. Діє презумпція добросовісності, тобто дійсної неознаності в існуванні законних перепон. *Шлюб за довіреністю* – це реєстрація відносин при фізичній відсутності одного з подружжя або його участі за допомогою телефонного зв'язку. Під час війн в окремих штатах США приймалися закони, що допускали укладання шлюбу за довіреністю через представника, а з військовослужбовцями, що перебували в армії, – тільки за їх письмовим волевиявленням навіть без представника [7, с.518]. *Шлюб «де факто»* – це спільне проживання без офіційного оформлення стосунків, так званий громадянський шлюб. Найбільш цікавим є *шлюб без права заперечення*. Найчастіше він має місце, коли особа отримує свідоцтво про розлучення від попереднього шлюбу і потім одружується вдруге. Якщо розлучення є недійсним, то і другий шлюб є недійсним. Однак, якщо нове подружжя знало про недійсність попереднього розлучення, вони не можуть оскаржувати дійсність свого шлюбу.

Тривалий час в США залишались відкритим питання про законність вступу у шлюб осіб різної раси. З 1924 р. в штаті Вірджинія був закон, що забороняв змішані шлюби. Білий чоловік Пері Лавінг і темношкіра МілдретДжетер одружились в окрузі Колумбія і переїхали жити до штату Вірджинія. Дуже скоро вони були арештовані за те, що порушили закон про заборону міжрасових шлюбів. В рішенні суду першої інстанції по справі *Loving v. Virginia* було написано: «Господь створив різні білу, жовту, чорну расу і розмістив їх на різних континентах. Це свідчить про

те, що він не хотів їх змішування» [8]. Лише в 1967 р. Верховний Суд США своїм рішенням у цій справі поклав край дискусіям. Американський союз захисту цивільних прав довів неконституційність цього закону на тій підставі, що він порушував Чотирнадцяту Поправку до Конституції «принцип рівності всіх перед законом». Таким чином Верховний Суд дозволив шлюб між представниками різних рас. В законі штату Вірджинія можна побачити риси, спільні з нормативним регулюванням в фашистській Германії, яка боролась за чистоту арійської раси.

Серед невідомих Україні перепон до вступу у шлюб слід назвати наявність боргу по сплаті аліментів на дитину від попереднього шлюбу. Лише в 1978 р. в справі *Zablocki v. Redhail* [9] закон штату Вісконсін, який закріплював це обмеження, було визнано неконституційним, оскільки він порушував Чотирнадцяту Поправку до Конституції «принцип рівності всіх перед законом». Верховний Суд визнав право на одруження фундаментальним правом, а тому застосував ретельну перевірку обмеження права (*strict scrutiny*).

Набуло актуальності питання легальності одностатевих шлюбів. Вищі судові інстанції штату Масачусетс, Коннектикут, Каліфорнія та Айова визнали закони своїх штатів, що забороняють одностатеві шлюби, неконституційними на тій підставі, що вони порушують принцип рівного захисту законом. Викладене є наслідком активізації в останні роки руху сексуальним меншин, що вимагають узаконення їх шлюбно-сімейних відносин. 01.03.2012 р. штат Меріленд став восьмим штатом США, що відкрив доступ для геїв та лесбіянок до реєстрації шлюбів. В 1996 р. був прийнятий федеральний закон про захист шлюбу (*The Defense of Marriage Act*), який дозволяє штатам відійти від принципу взаємної довіри, тобто принципу визнання одним штатом законодавства, прийнятого іншими штатами. Суть закону зводиться до того, що окремий штат, в якому заборонені одностатеві шлюби, має право не визнавати такі шлюби, укладені в іншому штаті, де одностатеві

шлюби є законними. Слід зазначити, що закон піддався критиці як такий, що узурпує владу штатів. В 2010 р. федеральний суд штату Масацусетс визнав частину цього закону неконституційним на тій підставі, що він порушує принцип рівного захисту перед законом (Чотирнадцята Поправка до Конституції США) [10, с.92]. Особи однієї статі, що одружені, повинні мати ті ж права та привілеї як і особи різної статі, що перебувають у шлюбі. Закон порушує також Десяту Поправку до Конституції США: повноваження, не передані цією Конституцією Сполученим Штатам, та не заборонені нею Штатам, зберігаються відповідно за Штатами чи за народом. Тобто федеральний уряд має компетенцію у виключному ряді випадків, в усіх інших ситуаціях штат має суверенітет у вирішенні правових питань.

В контексті одностатевих шлюбів слід згадати славнозвісну Каліфорнійську норму права 8 (California Proposition 8) або інша назва – Закон Каліфорнії про захист шлюбу. У листопаді 2008 р. Декларація про права Конституції Каліфорнії була доповнена пунктом 7.5, згідно якого «тільки шлюб між чоловіком і жінкою є дійсним і визнається в Каліфорнії». Цікавою є історія нормативного регулювання одностатевих шлюбних відносин в цьому штаті. Формулювання пункту 7.5 дослівно повторило формулювання норми права 22, яка була прийнята в 2000 р. і визнана неконституційною Верховним Судом Каліфорнії в справі про шлюб в 2008 р. [11]. Тобто бажання штату залишити одностатеві шлюби поза законом було настільки великим, що зразу після визнання Вищою судовою інстанцією відповідної норми неконституційною, повторно була прийнята повністю ідентична норма. Численні справи з цього питання з різних штатів знаходяться на розгляді Верховного Суду США. Кінцеве рішення очікується не раніше 2013 р.

В питанні розірвання шлюбу спостерігається демократизація правового регулювання, перехід до більш прогресивного та ліберального розуміння розлучення. До недавнього часу в США підставою для розірвання шлюбу

могла бути чітко визначена підстава, зокрема, подружнтя зрада, психічний розлад одного з подружжя, фізичне насильство одного подружжя над іншим, позбавлення волі за скоєний злочин, тривалий час підтвердженого окремого проживання та деякі інші обставини. Часто подружжя було вимушено створювати фіктивні підстави для розлучення, оскільки простої взаємної згоди було недостатньо.

В 1969 р. в штаті Каліфорнія був прийнятий закон про розірвання шлюбу «без вини», а лише за умови взаємної згоди подружжя. Це стало революцією в сімейному праві. Мета таких розлучень – не втручатись у приватне життя та не вигадувати підстави, яких вимагає закон для розлучення. Тепер все більше американських юрисдикцій стали дозволяти спрощені та безболісні розлучення за спільною згодою обох подружжя.

Істотною обставиною, що впливає на зміни у шлюбно-сімейному регулюванні США є активізований феміністичний рух. Як його результат, жінки і діти набули набагато ширшого кола прав. Цей рух вплинув також на вирішення долі дітей, які залишаються у випадку роздільного проживання батьків або розлучення. Традиції XIX століття передбачали в разі роздільного проживання чоловіка і дружини передачу дітей батькові. В першій половині XX століття склалась прямо протилежна практика, і перевага у вихованні дитини надавалась матері. З часом презумпція того, що мати здатна краще потурбуватись про дітей, перестала бути абсолютною. Чотирнадцята поправка Конституції США закріплює принцип «рівного захисту законом», який передбачає, що не може бути привілеїв чи переваг за критерієм статі. Мати і батько мають рівні права щодо дітей і тому жоден з них у сучасному сімейному праві апіорі не має переваг.

Отже, сімейне право США зазнало суттєвих еволюційних та революційних у зв'язку з історичними соціально-політичними змінами в суспільстві. В Сполучених Штатах існує ціла низка шлюбно-сімейних відносин, врегульованих правом, які невідомі Україні, зокрема, питання легальності одностатевих шлю-

бів, усиновлення та виховання дітей в таких родинях. Можливо, з часом ці проблеми поставануть і перед нами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Inside the castle: law and the family in 20th century America / Joanna L. Grossman and Lawrence M. Friedman. – Princeton [N.J.]: Princeton University Press, 2011. – 443 p.
2. Marvin v. Marvin 18 Cal. 3d 660 (1976).
3. Griswold v. Connecticut, 381 U.S. 479 (1965).
4. Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973).
5. Lawrence v. Texas, 539 U.S. 558 (2003).
6. Understanding Family Law. 3rd ed. / by John De Witt Gregory, Peter N. Swisher, Shery L. Wolf P. – 504 p.
7. Гражданское и торговое право капиталистических государств : учебник / Васильев Е.А. (отв. редактор) ; Зайцева В.В., Костин А.А. и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 560 с.
8. Loving v. Virginia, 388 U.S. 1 (1967).
9. Zablocki v. Redhail, 434 U.S. 374 (1978).
10. It is dangerous be rights when the government is wrong / by Judge Andrew P. Napolitano, Nashville, Thomas Nelson, 2011. – 283 p.
11. In re Marriage Cases (2008) 43 Cal. 4th 757.

Давидова Н. О. Институт шлюбу в американському праві / Н. О. Давидова // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 228–233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12dnovar.pdf>

Розглядаються загальні тенденції формування шлюбно-сімейного американського права, зокрема на федеральному рівні та рівні окремих штатів. Досліджуються умови вступу у шлюб, розірвання шлюбу, одностатеві шлюби.

***

Давыдова Н.А. Институт брака в американском праве

Рассматриваются общие тенденции развития брачно-семейного американского права, в частности на федеральном уровне и уровне отдельных штатов. Изучаются условия вступления в брак, расторжение брака, однополые браки.

***

Davydova N.O. Institute of Marriage in American Law

The author considers general trend of developing of American family law on federal and state level. Provisions to marry, divorce and same-sex marriage are considered.